

מקרא אני דורש | שמות

ספר

מקרא אני דורש

ביאורי מקראות ועניינים מסתעפים
על סדר פרשיות

ספר שמות

מתורת מו"ר הגאון
רבי ישעיהו לוי שליט"א

בית שמש • ה'תשפ"ג

חותם

מפעלי מחקר תורניים והיסטוריים

יוצא לאור בחסד ה' בידי
יצחק ברוך בן הרב חיים אורי שליט"א רוזנבלום

© כל הזכויות שמורות
מכון חותם - מפעלי מחקר תורניים והיסטוריים

לכל ענייני הספר:
chotampublishing@gmail.com

עיצוב, עימוד, כריכה ושער: **ארי יארמיש**
054-8400711
ariyarmish@yahoo.com

זכרי התורה שבספר

קודש

לזכרה ולעילוי נשמתה של
מרת מלה (מלכה) זיסל לוי ע"ה

אשת חבר יבלחט"א

הרב יוסף יהושע לוי שליט"א

אם מו"ר שליט"א

עיקרו של ביתה ומשפחתה
מחנכת דגולה, מסורה כולה לאלפי תלמידותיה
משך יותר מששה עשורים

עלתה לבית עולמה ביום כ' בתשרי ה'תשפ"ג
ליל שב"ק חוה"מ סוכות

ת.נ.צ.ב.ל.

זעילוי בשמות

אנשי מעשה שזכו להעמיד דורות של בני תורה

ר' משה ז"ל

ב"ר אהרן יעקב ז"ל

י"ג בכסלו ה'תשע"ב

ורעייתו האצילית

מרת יוכבד ע"ה

ב"ר אברהם יצחק גייסט זללה"ה

י"ז באייר ה'תשנ"ו

רוזנבלום

איש ישר דרך, מופלא במידותיו ותמים באמונתו

מוקיר רבנן ודחיל רבנן

הרב ר' יוסף זללה"ה

ב"ר שלום ז"ל

י"ד בכסלו ה'תשע"ד

ורעייתו המסורה

מרת סוליקה סול ע"ה

ב"ר יצחק ועקנין ז"ל

כ"ט בשבט ה'תשע"ח

דדון

ת.ג.צ.ב.ל.

תוכן העניינים

יא	פתח דבר
יג	תוכן עניינים מורחב
1	פרשת שמות
9	פרשת וארא
15	פרשת בא
31	פרשת בשלח
45	פרשת יתרו
63	פרשת משפטים
85	פרשת תרומה
93	פרשת תצוה
107	פרשת כי תשא
127	פרשת ויקהל
143	פרשת פקודי
151	נספח א / "פירושים מקובלים"
163	נספח ב / הנה נדרש
225	תמצית
249	מפתחות

פתח דבר

כסליו ה'תשפ"ג

בעזרת ה' ובחסדו ית' כי גבר עלי, הנני מגיש בפני קהל לומדי התורה מבחר ביאורי מקראות ועניינים מסתעפים מאוצר כתבי מו"ר הרב ישעיהו לוי שליט"א, על סדר פרשיות ספר שמות. עיקרו של המבחר שלפניכם בדברים שפורסמו לפרקים בגליונות "מקרא אני דורש" ועליהם נוספו כהנה כמסת היכולת.

אף שיסודו של החיבור בביאורי מקראות, פעמים בא בקצרה ופעמים בא בארוכה בעניינים יסודיים המתחרזים מתוך ביאורי המקראות. ציינתי במפתח המקורות הנספח את העניינים המובלעים שיש בהם כדי הארה למקראות במקומות אחרים וללשונות חכמינו.

לשון מו"ר שליט"א מדודה וכתובתו מדוקדקת. השתדלתי להקל על העיון ולחדד את נקודות החידוש על ידי עריכה קלה וכותרות משנה. מעבר לכך, ביתובי דעתא תליא מילתא. בתמצית המצורפת ניסיתי לסכם את עיקרי הדברים במילותיי. האחריות על זו - כמובן עלי בלבד.

רבים סייעוני והשתתפו בדבר מצוה. ענוותם תרבני שלא להזכירם בשמם, ואל יודע תעלומות ישים עינו עליהם לטובה בכל צרכיהם. בלבי תקוה כי יהיו הדברים לרצון ויעוררו לעיון בדברי תורתנו משובח חיינו, בהעמקה והתבוננות בגנזי לשונה ולשון רבותינו מפרשיה. לה' אשא תפילה כי תעמוד לי ולזרעי זכות הפצת תורה ואזכה לשוב לפניו בתשובה שלמה ולעבדו בלבב שלם כל הימים, כעתרת יצחק ברוך בן ניקול רבקה

תוכן עניינים מורחב

פרשת שמות

א 1

ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (ב, ו)

תיאור משלושה מבטים: משה, אמו ואחותו ובת פרעה

ב 2

ותלך בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה (כ, כב)

לידת אליעזר לא הוזכרה • קריאת שם על הטובה, כהודאה וכתפילה • מנשה ואפרים, גרשום ואליעזר - צמדי שמות משלימים • טעמי השמות גרשום ואליעזר, ביחס למשה וביחס לעם כולו • "חתן דמים אתה לי"

ג 5

ויבא אל הר האלהים חרבה (ג, א)

לרש"י - "הר האלהים" על שם העתיד • הר חורב - מקום השכינה בזמן הגלות • בחטא העגל עלה במחשבה להישאר בהר חורב • בימי אליהו חזרה שכינה להר חורב

ד 7

ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (י, יד)

צרה אחרת - שיעבוד ישראל ביד מדין בימי גדעון • אשר אהיה - הזכות העומדת לישראל אחר שיקבלו את התורה • אהיה אשר אהיה - בתבנית "וְחִנַּנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָן" • המעבר מלשון מדבר ללשון נסתר בשם הוי"ה • הוי"ה ואהיה - פעלים יוצאים בהוראת המהווה את הכל • ה' צבאות - המהווה ומחיה את הצבאות

פרשת וארא

ה 9

וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי (ו, ז)

המעבר משם שדי לשם הוי"ה • "וגם אני שמעתי" - באיזה שם שיש לי

10 ו

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. בֹּא דַבֵּר אֶל פְּרֹעֶה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶצוֹ. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר, הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְּרֹעֶה,
וְאֲנִי עֹרֵל שְׁפָתַיִם. וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהְרֹן וַיֹּצִיֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵל פְּרֹעֶה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ו, י-יג)
וַיְהִי בְיוֹם דִּבְרַת ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, אֲנִי ה', דַּבֵּר אֶל
פְּרֹעֶה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלָיֶךָ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה', הֵן אֲנִי עֹרֵל
שְׁפָתַיִם וְאִיךָ יִשְׁמַע אֵלַי פְּרֹעֶה, וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, רְאֵה נִתְּתִיךָ אֱלֹהִים לְפְרֹעֶה וְאֶהְרֹן
אֶחָיֶךָ וַיְהִי נִבְיָאָה. אַתָּה תְּדַבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוְךָ וְאֶהְרֹן אֶחָיֶךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרֹעֶה וַיְשַׁלַּח
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ (ו, כח - ז, ב)

פשר הכפילות לדעת רש"י • שתי מגמות בשליחות משה

13 ז

כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פְּרֹעֶה לֵאמֹר תִּנּוּ לָכֶם מוֹפֶת וְאִמְרַת אֵל אֶהְרֹן קַח אֶת מִטְדָּה וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי
פְּרֹעֶה יְהִי לְתִנּוּן (ז, ט)
הַתִּנּוּן רוּמוֹת לְגִאוּתוֹ שֶׁל פְּרֹעֶה

14 ח

וְהַמָּטָה אֲשֶׁר נִהְפָךְ לְנַחֵשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ (ז, טו)
אף אחר ששב להיות מטה - עודנו כנחש בולע

פרשת בא

15 ט

עַד מָתִי מֵאֲנֶת לְעֹנֶת מִפְּנֵי (י, ג)
מדוע בשאלה על העתיד מופיע פועל עבר - "מֵאֲנֶת"? • האם וא"ו ההיפוך
(וְהָיָה \ וְיָהִי) היא בהכרח גם וא"ו החיבור? • הטיית הזמנים בלשון הקודש - בין
הניתן בידנו לשנותו לבין שאינו בידנו • "עַד מָתִי מֵאֲנֶת" - כאילו נאמר "עַד מָתִי
תִּמָּאֵן וּמֵאֲנֶת" • "וְגַם נִתְּתִי מִמֶּנָּה לָךְ בֶּן" - צורת העתיד בהיפוך בלא וא"ו

17 י

לֹא כֵן לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדוּ אֶת ה' כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים וַיִּגְדַּשׁ אַתָּם מֵאֵת פְּנֵי פְּרֹעֶה
(י, יא)
וַיִּקְרָא פְּרֹעֶה אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָכוּ עַבְדוּ אֶת ה' רַק צֹאנְכֶם וּבָקָרְכֶם יֵצֵא גַם טַפְּכֶם יֵלֶךְ
עִמָּכֶם (י, כד)

הצעות פרעה רומזות להנהגת ישראל בקבורת יעקב

- 18 **יא**
- ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (יא, ז)
 "ולכל בני ישראל" במובן "ומכל בני ישראל" • "כלב" הפחות שבבהמה ובמליצה
 אף הפחות שבאדם • 'חריצת לשון' - פציעה קלה
- 19 **יב**
- ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מדרים יאכלו (יב, ח)
 חילוף הלשון בין פסח ראשון לפסח שני • כריכת שלושתם יחד - כלשון הכתוב
 בפסח שני
- 20 **יג**
- והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר
 פסח על בתי בני ישראל במצרים (יב, כו-כז)
 כיצד מזכיר הפסח את הפסיחה? • הכנת הפסח ואכילתו - בחיפזון המעלה זכר
 הדילוג • השה הפוסח כמרור המר
- 22 **יד**
- ויאמר ה' אל משה ואליהם בארץ מצרים לאמר... דברו אל כל עדת ישראל לאמר,
 בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית... והיה לכם למשמרת עד
 ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. ולקחו מן
 הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ואכלו את
 הבשר וגו' (יב, א-ח)
 ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם, משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו
 הפסח. ולקחתם אגדת אזוב וגו' (יב, כא-כב)
 ויאמר ה' אל משה ואהרן, זאת חקת הפסח, כל בן נכר לא יאכל בו. וכל עבד איש וגו'
 (יב, מג-מד)
- על דרך הפשט - אלו מן הדינים נוהגים בפסח דורות? • פרשה ראשונה - פסח
 מצרים ופסח דורות • פרשה שניה - עיקרה לפסח מצרים בלבד • פרשה
 שלישית - פסח דורות בלבד • החוק והחוקה שבסוף הפרשה הראשונה
 והשנייה - לדורות • פסח שני - דוגמה לפסח דורות
- 26 **טו**
- ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק
 יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ (יג, ג)
 לרש"י - זכירת יציאת מצרים בכל יום • לרמב"ם - סיפור יציאת מצרים בליל
 ט"ו בניסן • הסיפור כהתוודעות למאורע והזכירה לשימורו בתודעה

טז 28

וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ (יג, ט)
לשון הכתוב מוליכה אל העומק הטמון בפשט

פרשת בשלח

יז 31

וַיִּשֶׁם אֶת הַיָּם לְחֶרֶב וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם (יד, כא)
מדוע נקרא הנס בלשון חכמים "קריעת ים סוף"? • הנס על הים - בידו
הגדולה • בין בקיעה, כריתה וחציית המים

יח 33

אֲזַיִשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה' (טו, א)
הוראת "אז" לפני פועל עתיד • "אז" לפני פועל עתיד במסגרת תיאור העבר

יט 35

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שְׁבִתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ לֵה' מִחֹר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אַפּוֹ וְאֶת
אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוֹ וְאֶת כָּל הָעֵדֹף הַנִּיחִיו לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד הַבֹּקֶר (טז, כג)
שבת אינו שם היום אלא שם פועל • "שבתון" - תוספת שבייתה על "שבת"
רגילה • "שְׁבִתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ" - תוספת השבייתה נוגעת ליום השישי והשבת
ליום השביעי

כ 38

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדִּבָּר אֲשֶׁר צִוָּה ה', מֵלֵא הָעֵמֶד מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתָּ לְדַרְתִּיכֶם לְמַעַן יֵרָאוּ
אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הָאֵכָלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל
אֶהֱרָן, קַח צִנְצָנֶת אַחַת וְתֵן שָׁמָּה מֵלֵא הָעֵמֶד מִן וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי ה' לְמִשְׁמַרְתָּ לְדַרְתִּיכֶם
(טז, לב-לג)
תיבה אחת משמשת בשני תפקידים תחביריים • תיבה אחת בשתי דרכי הגייה

כא 40

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הִישׁ ה'
בְּקִדְבְּנוֹ אִין (יז, ז)
נס המים - כאשר ה' שוכן בקרבם • חטא מי מריבה - "וַיִּבֹּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי
הַקָּהָל אֶל פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" • בין מסה ומריבה למי מריבה • "בְּגִלְלָתְכֶם" - הזיקה
בין חטא המרגלים למי מריבה • מהו המרי במי מריבה?

פרשת יתרו

- 45 **כב**
 וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם פֶּן יִהְיֶה אֵל ה' לְרֹאוֹת וְנִפְל מִמֶּנּוּ רַב. וְגַם הַכֹּהֲנִים
 הַנִּגְשִׁים אֵל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶן יִפְרֹץ בָּהֶם ה'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל ה' לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הַר
 סִינַי כִּי אַתָּה הָעֹדֶתָ בָּנוּ לֵאמֹר הִגְבַּל אֶת הָהָר וְקִדְּשֵׁתוּ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' לֶךְ רַד וְעֲלִיתָ
 אֶתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֵל יְהוָה לַעֲלֹת אֵל ה' פֶּן יִפְרֹץ בָּם (יט, כא-כד)
 חובת ההגבלה שהתקיימה מאליה • הצורך בהגבלה מפורשת • תיאור
 המאורעות במבט לאחור
- 47 **כג**
 וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמֵּר (א, כ)
 עשרת הדברות - כללים שפרטיהם יפורטו להלן
- 49 **כד**
 אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים (ב, כ)
 שיטת הרמב"ם - צו האמונה • שיטת בה"ג - יסוד מקדים למצוות • רמב"ם
 לדרכו שכל המחויב נמנה בכלל מצוות • לרמב"ם - "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ..." הוא
 משפט לעצמו
- 51 **כה**
 לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי (ב, כ)
 הגדרת 'אלוהות' ביחס לאלוהים אחרים • לרמב"ן, אזהרה כוללת לעבודה
 זרה • פירוש "אֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְבוּרָה שִׁמְעוֹנוֹם" לדעת הרמב"ם • גוף
 ראשון בשני דברות ראשונים לדעת הרמב"ם
- 55 **כו**
 זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (ב, כ)
 השורש המשותף לכל חילופי הלשון בדברות שניים
- 56 **כז**
 כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ (ב, יב)
 אריכות ימים - לך ולבניך • אריכות ימים בהקשר המצוות הכרוכות בהתמדת
 ההמשכיות
- 58 **כח**
 וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם.
 לֹא תַעֲשׂוּן אֹתִי אֱלֹהִי כִסֵּף וְאֱלֹהִי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם. מִזִּבְחַת אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזִבְחֶתָ

עליו את עלתיד ואת שלמיד את צאנד ואת בקנד; בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך. ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה. ולא תעלה במעלה על מזבחי, אשר לא תגלה עדותך עליו (כ, יט-כג)

עניין הפרשה כולה - "מן השמים דברתי עמכם" • גם המזבח והקרבים עליו מצטיינים בפשטותם וזמינותם • בין פרשתנו לפרשת מעשה המשכן • מהו "המקום אשר אזכיר את שמי"?

פרשת משפטים

כט 63

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א)

דרשות חכמים מן הלשון "תשים" • סוגיית הירושלמי בריש סנהדרין • המשפט אצל רבי יוסי בן חלפתא: "אשר תשים לפניהם" - המשפטים בשרות הדיינים • משפטו של רבי עקיבא: "לפני ה'" • דיני ממונות - לפשרה; גזילות וחבלות - לדין תורה

ל 67

כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעידה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (כב, ד)

נאמר מהיכן ישלם אך לא נאמר כמה • "צרורות" - הלכתא גמירי לה" • הפירושים המקובלים - אין בהם מחלוקת כלל • "פירוש המצוה ועניינה" - ביאור מילות הכתוב להוראת המצוה בכללה • פירושו של "פרי עץ הדר" ועניינו של "סכת" • הפירוש המקובל של "עין בעין" • בין פירוש ל"הלכה למשה מסיני" • גבולות הפירוש המקובל בצרורות • מחלוקת רש"י ותוספות בצרורות של שן • תרגול שהושיט ראשו לאויר כלי • לרמב"ם, היזק משונה עם כוונה להזיק הוא בהכרח מנזקי קרן • בעטה והתיזה צרורות בשרות הרבים • סוגיית "תרגולין שהיו מחטטין בחבל" לדעת רש"י ורמב"ם • צרורות של בעיטה לדעת סומכוס • "והוא שנתגלגל הדלי מחמתן עד שנפל ונשבר"

לא 77

וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וינצאו ילדיה ולא יהיה אסון, ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים (כא, כב)

לשון רבים בהוראת "איזה שיהיה"

לב 78

זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (כב, יט)

"בלתי לה' לבדו" כתנאי לעבודת האלילים המחייבת • עובד מאהבה ומיראה,

לדעת רש"י ולדעת הרמב"ם • לדעת רמב"ם, "אי קבליה עליה באלוה" אינו טעם, אלא אופן היוצא מן הכלל • מחשבה ש"ראוי לעבדו" בעבודת אלילים ולהבדיל בעבודת ה' • עובד מיראה פטור בשל התנאי "בְּלִתִּי לֵה' לְבַדּוֹ" • גם עבודה שלא לשמה היא בעלת ערך, חיובי או שלילי, אם בדעת העובד קבועה האמונה שראוי לעבדו • אמירת "אלי אתה" היא הבעת האמונה שראוי לעבדו • לאביי נקבעת דעת העובד על פי הידוע לנו מדעת עובדי האלילים • בעבודה דרך בזיון, לכולי עלמא מתפרשת העבודה כידוע לנו מדעת עובדיה

פרשת תרומה

85

לג

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה; מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. וְזֹאת תִּתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתָם: זָהָב וְכֶסֶף וְנִחְשָׁת. וְתַבְלַת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים. וְעֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֲצֵי שִׁטִּים. שָׁמֶן לְמָאֹר בְּשִׁמְנֵי הַשֶּׁמֶחַ וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים. אֲבִנֵי שֹהַם וְאֲבִנֵי מִלֻּאִים לְאַפֵּד וְלַחֹשֶׁן. וְעֵשׂוֹ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכָם. כָּכָל אֲשֶׁר אֲנִי מְצָאָה אוֹתָךְ אֶת תְּבִנָּת הַשֶּׁמֶךְ וְאֶת תְּבִנָּת כָּל כְּלִי, וְכֵן תַּעֲשׂוּ (כה, א-ט)

תחילת העשייה ועיקרה - תרומת העם • רשימת החומרים - לפי ערכם • "וְעֵשׂוֹ לִי מִקֹּדֶשׁ" - על התרומה; "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" - על הבנייה • סדרי תרומה ותצוה - פירוט השימוש בחומרי התרומה • מיקומה של פרשת מזבח מקטר קטורת • מיקומה של פרשת הכיור • סדרת הוראות הנמשכות מפרשת התרומה אך גם עומדות לעצמן • "שָׁמֶן לְמָאֹר" - כחלק מן התרומה אך גם כהוראה לדורות • קריבת הכהנים - עניין לעצמו אך נחוץ כהקדמה לעשיית הבגדים • הציווי על עשיית הבגדים - כהסבר לתרומה אך גם כציווי לדורות • עשיית שמן המשחה - ציווי בפני עצמו המשתרש עם פרשת התרומה

92

לד

וְשִׁמְתָּ אֶת הַשֶּׁלֶחַן מִחוּץ לַפֶּרֶכֶת וְאֶת הַמִּנְחָה נֹכַח הַשֶּׁלֶחַן עַל צֵלַע הַמִּשְׁכָּן תִּמְנָה וְהַשֶּׁלֶחַן תִּתֵּן עַל צֵלַע צָפוֹן (כו, לה)
הכתוב פותח בשולחן אך מקדים את הדרום לצפון

פרשת תצוה

93

לה

וְאֵתָהּ הִקְרַב אֲלֶיךָ אֶת אֶהֱרֹן אַחִיךָ וְאֶת בְּנָיו אֲתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִכְהֹנֵנוּ לִי, אֶהֱרֹן נָדָב וְאֶבְיָהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן. וְעָשִׂיתָ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיךָ לְכַבֹּד וּלְתַפְאָרֶת.

מקרא אני דורש - שמות

וְאֵתָהּ תִּדְבֹּר אֶל כָּל חֲכָמִי לֵב אֲשֶׁר מְלֹאתִיו רוּחַ חֲכָמָה וְעָשׂוּ אֶת בְּגָדֵי אֶהָרֶן לְקֹדֶשׁוֹ
לְכַהֵנוּ לִי. וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֻּד וּמַעִיל וּכְתָנֶת תִּשְׁבֵּץ מְצֻנֶפֶת וְאַבְגֵּט,
וְעָשׂוּ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְכַהֵנוּ לִי (כח, א-ד)

בגדי כהונה - השלמת צורת הכהן המקודש לעבודה • שתי מצוות עשה -
להעמיד בית מקדש ולהעמיד כהנים מקודשים • ארבעה בגדי כהן הדיוט
כנגד ארבעה מכלי המשכן • בגדי כהן גדול כנגד כלי המשכן המיוחדים
לעבודתו • הכהנים במקדש מעט - מעין עבודתם בבית המקדש

לו

97

וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִשְׁכְּנִי בְּתוֹכָם אֲנִי ה'
אֱלֹהֵיהֶם (כט, מו)

"וַיִּדְעוּ" - בהוכחה גלויה • השכינה ניכרת בענן האופף אותה • גם כשאינה
ניכרת לעין, השכינה עודנה במקום המקדש • התפילה כנגד השכינה - עמידת
עבד לפני רבו • בקשת הצרכים היא ביטוי לעבדות • בציוויים כוללים יש
תוספת, אף על פי שאינם נמנים בפני עצמם • סדר התפילה - שבח, בקשה
וריצוי - ממהותה של תפילת העבד • כוונת הלב כעומד לפני השכינה • גם
מי שאינו יכול לכוון את הרוחות מכוון את לבו כנגד השכינה • עבודה כנגד
השכינה לפני הקמת המשכן, במקדש שילה, נוב וגבעון ובבית שני • תפילת
האבות כנגד השכינה

פרשת כי תשא

לו

107

וּמִשְׁחַת בּוֹ אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת אֲרוֹן הָעֵדֻת. וְאֶת הַשְּׁלֶחַן וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּנְרָה וְאֶת
כָּלֶיהָ וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת. וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כִּנּוֹ (ל, כו-כח)
הכפורת והכרובים מיוחדים ועומדים ואינם צריכים משיחה

לח

108

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (לב, ד; ח)
חטא העגל - מדמים בנפשם ליצור מרכבה לשכינה • "יחזקאל ביקש עליו
רחמים והפכו לכרוב"

לט

110

וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר, לְמָה ה' יַחְדֶּרָה אִפְּךָ בַּעֲמָךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּכַח גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה. לְמָה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לְאֹמֶר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהָרֹג אֹתָם
בְּהָרִים וּלְכַלֵּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה; שׁוּב מִחֲרוֹן אִפְּךָ וְהִנָּחָם עַל הָרָעָה לְעַמְּךָ (לב, יא-יב)
שמה יאמרו מצרים "אלהי הרים אלהיהם"

מ 110

וַעֲתָה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מִי
אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסְפָּרִי (לב, לב-לג)
מִיֵּהוּ "אֲשֶׁר חָטָא לִי"?

מא 111

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּד עֲלֶה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיָּעֶקֶב לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתְנַנְנָהּ. וְשִׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלֵּאךְ וְגֵרֹשְׁתִּי
אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֹמֶרִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחֲוִי וְהַיְבוֹסִי. אֶל אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבֶּשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה
בְּקֶרֶבְךָ כִּי עִם קָשָׁה עָרַף אֶתָּה פֶן אֶכְלָךְ בְּדֶרֶךְ (לג, א-ג)
הַקִּשְׁרוֹ שֶׁל הַבִּיטוּי "אֶל אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבֶּשׁ" • שְׁנֵי סִיפּוּרִים מְחֻרָזִים:
תְּפִלוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה וְקוּרוֹת יִשְׂרָאֵל בְּחֹטֵא הַעֲגֵל • תְּשׁוּבַת ה' - בִּלְשׁוֹן
שֶׁהִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה • "אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבֶּשׁ" - הַבִּיטוּי הַמִּשְׁמֵשׁ לִקְיוֹם הַהִבְטָחָה
לֵאבוֹת • הַזְכָּרַת הַבִּיטוּי בַּכָּאן - לְאוֹת שֶׁתִּתְקִיִּים הַהִבְטָחָה לֵאבוֹת

מב 114

וְאֶתָּה אֹמֶרֶת יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מִצָּאתָ חֵן בְּעֵינִי (לג, יב)
מִצִּיאוֹת הַחֵן עַל פְּנֵי כָל זֶרַע הָאָבוֹת • חִינוּ שֶׁל מֹשֶׁה פֶּשֶׁט עַל כָּל הָעָם אֲשֶׁר הוּא
בְּקֶרְבוֹ • מִצִּיאוֹת חֵן שֶׁל נַח, אֲבֵרָהָם וּמֹשֶׁה

מג 116

וַיֹּאמֶר פָּנִי יִלְכוּ וְהִנַּחְתִּי לָךְ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה. וּבְמָה יִדָּע
אִפּוֹא כִּי מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמְּךָ הָלוֹא בְּלִכְתֶּךָ עִמָּנוּ וּנְפָלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל הָעָם
אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה (לג, יד-טז)
מִזֶּבֶן ה'פָּנִים' שֶׁבְּכָתוּב • מִלְשׁוֹן הַכְּתוּב סִמַּךְ לְדַרְכוֹ שֶׁל אוֹנֶקְלוֹס בַּהֲרַחֲקוֹת
מִן הַהִגְשָׁמָה • גַּם בְּכָתוּב "יֵשָׁא מִדְּבָרְתֶיךָ" רָאָה אוֹנֶקְלוֹס לְשׁוֹן הַמְרַחֲקָה מִן
הַהִגְשָׁמָה • "מֵאֵל אֲבִיךָ" יִיצֵא הַדִּיבּוּר "וְיַעֲזְרֶךָ" • "הַמְתַּרְגֵּם פֶּסוּק כְּצוּרְתוֹ" -
הֲרַחֲקַת הַהִגְשָׁמָה בְּתַרְגוּם אוֹנֶקְלוֹס • דְּרָכֵי הַלְשׁוֹן בַּהֲרַחֲקַת הַהִגְשָׁמָה • דַּעַת
הַרְמֵב"ן בִּלְשׁוֹנוֹת הַתַּרְגוּם • שִׁינוּי תַּרְגוּם "דֶּרֶךְ כְּבוֹד שֶׁל מַעֲלָה" • חִילוּפֵי
הַלְשׁוֹנוֹת בְּתַרְגוּם פְּעִלִי שְׁמִיעָה וְרֵאִיָּה, עַל פִּי עֲקֵרוֹן "דֶּרֶךְ כְּבוֹד שֶׁל
מַעֲלָה" • שִׁימוּשׁ ב"קֶדֶם" לַעֲמֻעוֹם תִּיאֹר הַמִּפְגֵּשׁ בֵּין הַבוּרָא לְבוּרָאיו • דְּרָכֵי
הַתַּרְגוּם בִּלְשׁוֹנוֹת מִשַּׁל בְּאִיבָרִים גִּשְׁמִיִּים • תַּרְגוּמִים שׁוֹנִים לְפִעוּל
י.ר.ד. • תַּרְגוּמֵי הַפְּעִלִים בְּמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית • "נִשְׂאֵי אֱלֹהִים" וּשְׁבוּעָה בְּשֵׁם ה'

פרשת ויקהל

127

מד

וְכָל חֶכֶם לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה'. אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אֹהֶלוֹ וְאֶת מִכְסָּהוּ
אֶת קַרְסֵיוֹ וְאֶת קַרְשָׁיו אֶת בְּרִיחוֹ אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנָיו. אֶת הָאָרֶץ וְאֶת בְּדִיּוֹ אֶת הַכַּפֹּרֶת
וְאֶת פְּרֻכַת הַמָּסָךְ (לה, י-יב)

משכן תחילה או כלים תחילה • בעבור משה - המשכן צורך הכלים הוא • בין
"אִשָּׁה אֶל אֶחָתָה" לבין "אֶחָת אֶל אֶחָת" • צירוף אותיות א' וב' שנבראו בהן
שמים וארץ • המשכן בתבנית גן עדן אליו שב האדם • סיפור המסגרת
של התורה שבכתב • דרכו של האדם אל עץ החיים • דרכו של העם אל עץ
החיים • המסע הראשון של האנושות אל המזרח • מסעו של אברהם אבינו

134

מה

וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים; כָּל נָדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וְנָזָם וְטַבַּעַת וְכוּמָז, כָּל כְּלֵי זָהָב, וְכָל
אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפֶת זָהָב לַה'. וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַדְמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ. כָּל מְרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת
הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה', וְכָל אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל מְלָאכַת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ (לה,
כב-כד)

וְהַנִּשְׂאִים הֵבִיאוּ אֶת אֲבָנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבָנֵי הַמִּלֻּאִים לְאַפֹּד וּלְחֹשֶׁן. וְאֶת הַבֶּשֶׂם וְאֶת
הַשֶּׁמֶן לְמָאֹד וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסָּמִים (לה, כז-כח)

סדר הפריטים - לפי מידת נדיבות הלב הנדרשת לתרומתם • תנופה - הגשה
כמו שהיא; תרומה - הפרשת חלק מן השאר • "עֲצֵי שִׁטִּים" באחרונה • מנדבת
העם לנדבת הנשיאים • הבושם והשמן - חוזר אל נדבת העם

137

מו

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה לְתִרְוּמַת הַקֹּדֶשׁ
וַיָּכֹלֵא הָעָם מִהֵבִיא. וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דִּים לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוּתָּר (לו, ו-ז)

יציאה מרשות לרשות ממחנה ישראל למחנה לוי • "וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחֲנֶה..."
וַיָּכֹלֵא הָעָם מִהֵבִיא - עוד ביום השישי • לירושלמי ורבנו חננאל - הכתוב קורא
להוצאה 'מלאכה' • לדעת הבבלי - 'מלאכה' היינו דבר הנמסר לאומן

140

מז

וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹד נְחֹשֶׁת וְאֶת כָּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמִדָּת הַצְּבָאוֹת אֲשֶׁר צָבָאוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד
(לח, ח)

המראות רוקעו אך לא הותכו • כלי שנשתמש בו הדיוט • גם לדעת הרמב"ן
לא הותכו המראות

פרשת פקודי

- 143 **מח**
 אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן
 אהרן הכהן (לח, כא)
 מדוע נזכר מינוי איתמר קודם לפטירת נדב ואביהו? • "משכן העדת" -
 התוועדות והעדאה
- 144 **מט**
 ויעשו את ציץ נזר הקדש... ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר
 צוה ה' את משה (לט, ל-לא)
 התכלת בציצית - חוט ממעילו של כהן גדול
- 145 **נ**
 ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו
 (לט, לב)
 ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה. וירא משה את כל
 המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויכרך אתם משה (לט, מב-מג)
 המשכן כמלאכת שלושה - משה, חכמי לב וישראל בכללם • הכתוב מציין
 את סיום המלאכה משלוש נקודות המבט • מאורעות מתוארים כהיפעלות
 נושאים • השחתת הארץ בדור המבול ממבטו של אדון הארץ • יציאתה של
 הגר מתחום קורות אברהם לתחום קורותיה שלה • מקורות יוסף לקורות אשת
 פוטיפר • שתי נקודות מבט במעשה אברהם והמלאכים

נספח א: "פירושים מקובלים" במצוות התורה לדעת הרמב"ם

פרק 1: רשות או חובה בקינור, היטמאות לקרובים ושחרור עבד כנעני	151
פרק 2: הפירוש המקובל במצות "וְדַבַּרְתָּ בָּם... בְּשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ"	154
פרק 3: "לא תסגיר עבד אל אֲדֹנָיו אֲשֶׁר יִנְצֵל אֵלָיךְ מֵעַם אֲדֹנָיו"	156
פרק 4: מגין ההדסים והערבות	158
פרק 5: איסור חמץ בערב פסח אחר חצות	159

נספח ב: הנהגות נדרש

פרק 1: פתיחה	163
פרק 2: ראיה	168
פרק 3: קין - אישור	170
פרק 4: קין - הנחה	171
פרק 5: קין	173
פרק 6: קין	176
פרק 7: הנגי	180
פרק 8: לפני משפט שמני	183
פרק 9: לפני משפט פועלי	192
פרק 10: הנהגות נתתי	212
פרק 11: הנהגות נשאתי	216
פרק 12: הנהגות שמעתי	218
פרק 13: סיכום	221

תמצית

מפתחות

מקרא אני דורש

שמות

פרשת שמות

א

וַתִּפְתָּח וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעֶר בֶּכָה (ב, ו)

תיאור משלושה מבטים: משה, אמו ואחותו ובת פרעה

משה בתיבתו מוזכר בשלוש צורות שונות: בכינוי גוף חבור (וַתֵּרְאֶהוּ), כ"ילד" ושוב כ"נער". שתיים מן השלוש מיותרות לכאורה, שכן יכול היה להיכתב, 'וַתִּפְתָּח וַתֵּרְאֶהוּ בֶּכָה', או 'וַתִּפְתָּח וַתֵּרְאֶה אֶת הַיֶּלֶד בֶּכָה', או 'וַתִּפְתָּח וְהִנֵּה נֶעֶר בֶּכָה'. רש"י מיישב דרך דרש ש"הו" של "וַתֵּרְאֶהוּ" רומז לקדוש ברוך הוא, "שראתה עמו (אֵת = עם הַיֶּלֶד) שכונה". וְהִנֵּה נֶעֶר בֶּכָה" הוא היגד נוסף ללמד ש"קולו כנער".

ובשום לב למבטים: אדם רואה את עצמו מתוכו, כאישיות בכל גיל; צעיר אנושי זכר הוא "נער" בעיני זרים נטולי רגש מיוחד כלפיו; או "ילד" בלבה של אמו יולדתו. סיפוריהם של שלושה התגלגלו יחד עד המקרא שלנו. "בן" נולד (ב, ב), עתיד לגדול בבית פרעה מתכשר להושיע את ישראל, והוא מוצפן בחודשיו הראשונים ממצרים המבקשים להמיתו; אמו לוקחת "לו תֵּבַת גִּמָּא וַתַּחְמֶרָה בְּחֶמֶר וּבִצְפָת וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד", מְשַׁמְרָתוֹ שמירה פחותה באמצעות באת כוחה הדל, אחותו הניצבת "מִרְחֶק לִדְעָה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ"; ו"בֵּת פְּרִעָה" יורדת "לִרְחֹץ עַל הַיָּאֵר", והיא רואה "אֵת הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֶמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ".

"וַתִּפְתָּח", ושלושה פתילי הסיפור מעפילים אל פסגתם המשותפת: "וַתֵּרְאֶהוּ" - משה מתגלה; כְּשֶׁל מֵאִמָּךְ האם והאחות להסתיר עוד "אֵת הַיֶּלֶד" יניקם האהוב; "וְהִנֵּה" להפתעת בת פרעה חבוי בתיבה "נער בֶּכָה".

נמצא המקרא מקפל שלושה משפטים עצמאיים: "וַתִּפְתָּח וַתֵּרְאֶהוּ" כנגד משה, 'וַתִּפְתָּח... וַתֵּרְאֶה אֶת הַיֶּלֶד' כנגד יוכבד ומרים, ו"וַתִּפְתָּח... וְהִנֵּה נֶעֶר בֶּכָה" כנגד בת פרעה. והנעשה עם שלושתם מוכרע יחד לטוב, "וַתַּחְמַל עָלָיו" - על "הו" ו"הַיֶּלֶד" וה"נער". משהתעוררו רחמיה אף היא תראה בו קטן "מִיְלֵדֵי הָעֶבְרִים", ואף היא תצווה להוליך "אֵת הַיֶּלֶד" ולהניקו (פסוק ט).

ב

ותֵלַד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גִּרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה (ב, כב)

לידת אליעזר לא הוזכרה

על לידת בן שני למשה שותק הכתוב. קיומו של בן נוסף רמוז בנאמר להלן, "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנֵיו" (שם ד, כ), לשון רבים, והרי שהיו לו שניים לפחות (ראה מנגד את פירושו הראשון של רמב"ן על אתר; וכבר נודע שלפי המיוחס ליונתן ד, כד, התינוק שמלה ציפורה במלון היה גרשום, נגד משמעות הגמרא נדרים לא, ב - לב, א שהיא מלה את אליעזר). אבל שמו של אליעזר וטעם קריאתו ייזכרו בראשונה רק אחר קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, כאשר יביא יתרו אל משה המדברה "אֶת צִפּוֹרָה אִשְׁת מֹשֶׁה... וְאֶת שְׁנֵי בְנֶיהָ, אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָד גִּרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה, וְשָׁם הָאֵחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִי מִחָרֶב פְּרָעָה" (יח, ב-ד).

קריאת שם על הטובה, כהודאה וכתפילה

השמות שנוצרו אגב אמירה מודים על הטוב ומצפים לו, כגון "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נָח לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ" (בראשית ה, כט); "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמַרָה כִּי רָאָה ה' בְּעֶנְיִי" (שם כט, לב); "וַתֹּאמֶר כִּי שָׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אֲנֹכִי וַיִּתֵּן לִי גַם אֶת זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שְׁמַעוֹן" (שם כט, לג). ואם רחל "בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה" קראה לנולד "בֶּן אוֹנִי", אביו הסב שמו מיד ו"קָרָא לוֹ בְּנִימִין" (שם לה, יח).

מנשה ואפרים, גרשום ואליעזר – צמדי שמות משלימים

חוץ מן "מִנְשֵׁה כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עַמִּלִּי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי" (שם מא, נא; פשוטו לכאורה שצרות אחרונות השכיחו את הראשונות, וגם השכיחו את טובות האב האוהב ועוד השכיחו את יוסף מן האב, אבל יש שפירשוהו כהודיה), ומן "גִּרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה". שניהם נראים התמרמרויות, אך אל נכון כל אחד מהם תקף רק מצומד אל אחר שהוא זוג לו, מנשה אל "אֶפְרַיִם כִּי הִפְרַנִּי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי" (שם מא, נב), וגרשום אל "אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִי מִחָרֶב פְּרָעָה". שני השמות שבכל זוג מתחברים אל הודיה שלמה, מתחילה בגנות ומסיימת בשבח.

לפיכך במקום לספר איך נולדו מנשה ואפרים זה אחר זה, בנוסח מעין 'ותלד אוסנת בן ליוסף... ותלד אוסנת בן שני ליוסף', מודיע הכתוב על לידת שניהם באחת, ו"לְיוֹסֵף

יֵלֵד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעַב אֲשֶׁר יִלְדָּה לוֹ אֶסְנֶת בֵּת פּוֹטִי פָּרַע כֹּהֵן אוֹן" (שם מא, ג), כדי להטעים את שמותיהם יחד, "וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי... וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי..." (שם מא, נא-נב). בדומה אצל גרשום ואליעזר, "שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאָחָד גִּרְשֵׁם כִּי... וְשֵׁם הָאָחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי..." פסוקנו מן "גִּרְשֵׁם כִּי אָמַר" והלאה הוא אפוא כמו גִּזִּיר מצוטט מתוך מקרא מלא אשר יוצע למטה בפרשת יתרו, מקיש ומפנה אליו וחסר פשר בלעדיו.

טעמי השמות גרשום ואליעזר, ביחס למשה וביחס לעם כולו

ייתכן שאזכור שם אליעזר הוכרח להמתין לישועת ישראל. כבר ניבא ה' את אברהם, "כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" (שם טו, ג), שכל בן ישראל במצרים, יהיה מעמדו אשר יהיה ואפילו שהו אבותיו במצרים זה דורות, אינו אלא גר מארצו האמיתית, ארץ ישראל. והנה מִתְּנֶה משה באותו מטבע, "גֵּר הֵייתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה", על גלותו במדין ממצרים מולדתו. כבר נרמזה דמות הסתייגות בהפיכת תיאורו של משה מן "אִישׁ עִבְרִי" (לעיל ב, יא) במצרים אל "אִישׁ מִצְרִי" במדין (שם ב, ט), וקרוב היה פה הכתוב להעלים את התינוני ואת הנצחתו בשם הנולד, אלמלא האפשרות להדחיק מהם את זכר גלגוליו האישיים של משה ולנעוץ בהם את צרת ישראל הכללית. "גִּרְשֵׁם" נעשה שם קביל לבן משה מפני שכל אחד מישראל כמו משה נציגם היה אז "גֵּר... בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה", נידח, אם במצרים אם במדין, מארץ ישראל.

גם "אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי" הוא דו-משמעי, נופל על הצלה פרטית של משה מפרעה שביקש "לְהָרֵג אֶת מֹשֶׁה" על הריגת הנוגש המצרי (שם ב, טו), אבל מותאם באמת לגאולת כל ישראל. "אֱלֹהֵי אָבִי" הוא הנודע אל משה בהצגה, "אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ" (להלן ג, ו). "וַיִּצְלַנִי" כמו שאמר שם למשה, "דָּאָה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עָמִי... וְאָרַד לְהַצִּילוֹ" (שם ג, ט-ח). "מִחֶרֶב פָּרַעַה" כמו שנאמר, "אָמַר אוֹיֵב... אֲרִיק חֶרֶבִי תוֹרִישְׁמוֹ יָדִי" (שם טו, ט). אך בניגוד לגירות שכבר הייתה גורל העם בעת שנולד גרשום, משה לבדו ניצל אל מדין והוליד שם את אליעזר, בעוד שאר ישראל נאנקים וחייהם ממוררים תחת יד משעבדיהם. לפיכך כיסה הכתוב את לידת אליעזר וקריאת שמו עד אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף, כאשר יטען השם את משמעו הראוי.

"חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי"

"וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי" (ד, כה) - מתחילה נישאנו תחת ענגה של דם, חרב פרעה הרודפת אחריו ושהביאה אותו אליי, ומידת דינו של הקדוש ברוך הוא המתוחה כלפיך על שאתה משתהה במדין בעוד אחיך נאנקים במצרים. הלא במצרים נחשבת "אִישׁ

עֲבָרִי" כאחִיךְ ומתנכר אל "אִישׁ מִצְרִי" (לעיל ב, יא), ואילו במדין נעשית בעצמך "אִישׁ מִצְרִי" (שם ב, יט). ועל שסירבת ללכת בשליחותו להושיע את ישראל, ועל שאפילו לאחר שהסכמת לבסוף עסקת תחילה בי ובבניי ממך, מבקש עתה ה' המיתך. שמא הייתה זו שעת "שְׁלוּחֶיךָ" של צפורה המוזכרים להלן יח, ב, כאשר התבאר בעליל שאין למשה עתיד במחיצת אשתו אלא דמים. נטלה צפורה עצה בנפשה לפדות את הדמים או לתעל אותם בדמי מילה, ומשאכן הרף ממנו, "אֶזְאָמְרָה, חֲתַן דָּמִים לְמוֹלַת" - יתממשו הדמים המתרגשים מעולם על חיתוננו בדמי מילה ולא בדם הנפש.

| ג |

וַיָּבֹא אֶל הָרֹאֵשׁ הָאֱלֹהִים חֲרָבָה (ג, א)

לרש"י – "הר האלהים" על שם העתיד

פירש רש"י: "אל הר האלהים – על שם העתיד". רש"י נאמן לשיטתו לפיה "וַאֲשָׂא אֶתְכֶם על כַּנְפֵי נְשָׁרִים וַאֲבָא אֶתְכֶם אֵלַי" (להלן יט, ד) מתפרש "כתרגומו", היינו, "וקריבית יתכון לפולחני". לאמור שאין הר סיני מקומו של הקדוש ברוך הוא אשר לשם כינס לו את בניו, אלא שניתנה תורה בסיני מסיבה כמעט מקרית, שלקרבנו – מבלי הר ראוי קרוב יותר – נזדמנו ישראל אחר שבעה שבועות הליכה במדבר כאשר הגיעה השעה הכשרה למתן תורה. לפיכך אין לקרוא להר סיני קודם מתן תורה בשם "הר האלהים" אלא על שם העתיד.

על "וַיָּבֹא יְתָרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה... הָרֹאֵשׁ הָאֱלֹהִים" (שם יח, ה), אין רש"י מעיר, בהתאם להנחה שיתרו אחר מתן תורה בא (ראה רש"י שם, יג). עיקר הסיבה שנגלה הקדוש ברוך הוא למשה בסיני ולא במקום אחר הוא כנראה כדי שיוכל הקדוש ברוך הוא לומר, "זֶה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי אֲנִי שָׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאָךְ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (להלן ג, יב), כמראה באצבע. "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קֹדֶשׁ הוּא" (שם ג, ה) רק עתה, מפני שנחה עליו שכינה לשעה. אהרן הלך לפגוש את משה "בְּהָרֹאֵשׁ הָאֱלֹהִים" (שם ד, כז), הקרוי כך כאמור על שם העתיד, אולי מפני שמשה עמד להגיד לו "אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' אֲשֶׁר שָׁלַח וְאֵת כָּל הָאֱתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ" (שם ד, כח), ושמה נצרך לחזור על "זֶה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים" בהיותם נוכחים "עַל הָהָר הַזֶּה". או שמה היה חורב בדרכו של משה ממדין למצרים.

וכשם שלא היה יתרון לחורב קודם מתן תורה, כך לא עמדה קדושתו אחר מתן תורה, כי "בְּמִשְׁפַּח הַיִּבְלִי הָמָּה יֵעָלֶוּ בְּהָרֹאֵשׁ" (להלן יט, יג) ומשם נסעו, ומימי האבות ועד היום "הָרֹאֵשׁ הַנִּצְחִי הוּא הָרֹאֵשׁ הַמְּוֹרִיָּה. וְלֹא מִצִּינֹו לְהָרֹאֵשׁ הַמְּוֹרִיָּה אֲחֵר מִתֵּן תּוֹרָה שׁוֹם מִעוֹרְבוֹת חוֹזֶרֶת בְּתוֹלְדוֹת עִם יִשְׂרָאֵל זוֹלַת הַתִּנְבְּאוֹת אֵלֶיהֶם בּוֹ בְּמַלְכִּים אֶפְרָיִם יִטְּ".

הר חורב – מקום השכינה בזמן הגלות

ולולי דברי רש"י:

ארץ ישראל היא מקום אלוקי ישראל, כביכול, "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשָׁה אֶתָּה תִּמְיֵד עֵינֶיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִּׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה" (דברים יא, יב). שם נראה לאברהם בראשונה, ככתוב, "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֶתְּןָה אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב,

ז), ושם נגלה תדיר לאבות ולבנים, ולשם הם מצווים לבוא לראות ולהיראות. כל זאת בהיות ישראל עם עובדיו מצויים בארץ ומרכבה לשכינה. אך כאשר גלו יעקב וכל ביתו מצרימה, בלי להשאיר שריד בארץ לזרע אברהם, הכתיב הקדוש ברוך הוא גלות לעצמו ואמר ליעקב, "אֲנֹכִי אֵרָד עִמָּךְ מִצְרֵימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶה גַם עִלָּה" (שם מו, ד). "מִצְרֵימָה" משמע, בדרך מצרים, אבל עד לאן ירד והיכן ישכון? לא במצרים המדינה עצמה, שהרי זו עובדת את "אֱלֹהֵי מִצְרַיִם" (להלן יב, יב) הדוחקים את רגלי השכינה, והיא נתונה תחת שר של מצרים. משך מאות שנות השעבוד המתין אפוא הקדוש ברוך הוא על סף ארץ מצרים במדבר, "אֶרֶץ לֹא יֵשֵׁב בָּהֶן כָּל אִישׁ" (ירמיה נא, מג), עד תבשיל העת להוציא את בניו על כנפי נשרים ולהביא אותם אליו, ולהתלוות עמם לשוב ביתה. ואם במדבר, על הר, כמו שבארץ ישראל הוא נראה על הר, שכן הר הוא סולם ל"שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, יז) ו"ה' בְּשָׁמַיִם הֵכִין כִּסֵּאוֹ" (תהלים קג, יט). צדקו מצד מה עבדי מלך ארם האומרים "אֱלֹהֵי הָרִים ה'" (מלכים א כ, כח), אבל שכחו כי "מַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה" (תהלים שם) אף בעמקים. לכן היה אז חורב "הר האלהים".

בחטא העגל עלה במחשבה להישאר בהר חורב

וכאשר חטאו ישראל בעגל, "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ עִלָּה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנֶּה. וְשִׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלְאָךְ וְגֵרְשִׁיתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֹמֵרִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחֹזִי וְהַיְבוּסִי. אֶל אֶרֶץ זִבְתַּחֲלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקֶרְבָּךְ כִּי עִם קִשָּׁה עָרְף אֶתָּה פֶּן אֶכְלֶךָ בַּדֶּרֶךְ" (להלן לג, א-ג). כאומר, אקיים את הבטחתי לתת לכם את הארץ, אבל לא אשוב לשכון בקרבכם, אלא אשאר כאן לישב כביכול במלונה במדבר, ואם תמה גלותכם לא תמה גלותי. ומשה השיב, "אִם אֵין פָּנֶיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה" (שם לג, טו) ונדוד יחד במדבר, כי טובה לנו ארץ שממה עמך מארץ זבת חלב ודבש בלעדיך.

בימי אליהו חזרה שכינה להר חורב

ולימים, כאשר "עֲזָבוּ בְרִיתֶךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאֶתְרֵךְ אֲנִי לְבִדִּי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ" (מלכים א יט, י) עד שהבריחו את אליהו אחרון הנביאים מארץ ישראל, שוב לא נמצא מדור לשכינה בארץ, והוכרח הקדוש ברוך הוא כביכול להגלות עצמו אל מפלטו הראשון, ושוב נעשה חורב "הַר הָאֱלֹהִים" (שם ח, נ). עד שמשך הקדוש ברוך הוא את אליהו לשם כאשר עשה בשעתו למשה, וציווה את אליהו לטהר את הארץ ולפנות דרך לחזרת השכינה אליה.

| ד |

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם (ג, יד)

פירש רש"י: "אֶהְיֶה עִמָּם בְּצֵרָה זֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה עִמָּם בְּשִׁעְבֹּד שֶׁאֵין מַלְכוּת. אָמַר לִפְנֵינוּ, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מָה אֲנִי מְזַכֵּיר לָהֶם צֵרָה אַחֲרֵית דֵּימִים בְּצֵרָה זֶה. אָמַר לוֹ, יִפָּה אִמְרָתָא, כֹּה תֹאמַר..."

צרה אחרת – שיעבוד ישראל ביד מדין בימי גדעון

מקורו בברכות ט, ב: "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה – אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, לֵךְ אִמּוֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, אֲנִי הֵייתִי עִמָּכֶם בְּשִׁעְבֹּד זֶה וְאֲנִי אֵהְיֶה עִמָּכֶם בְּשִׁעְבֹּד מַלְכוּת. אָמַר לִפְנֵינוּ, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, דִּיה לְצֵרָה בְּשַׁעֲתָהּ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לֵךְ אִמּוֹר לָהֶם: אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם". בפשטות כיוונו אל שיעבוד ישראל "בְּיַד מִדְיָן" בימי גדעון (שופטים ו, א), שאף לו, כלמשה, "נִרְאָה מִלֶּאֱךָ ה'" (שם ו, יב), ואף הוא סרב לשליחותו בלשון "בִּי אֲדֹנָי בְּמָה אוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אֶלְפִי הִדַּל בְּמִנְשָׁה וְאֹנְכִי הִצַּעִיר בְּבֵית אָבִי" (שם ו, טו) כנגד "בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֹנְכִי" (להלן ד, י) וכנגד "מִי אֹנְכִי כִי אֶלְךָ אֶל פְּרִיעָה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם" (לעיל ג, יא). במטבע שֶׁנֶּחֱמָה ה' לְמֹשֶׁה, "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם ג, יב), ענה לגדעון (שופטים ו, טז), ולו ולו ניתן אות. "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" – מִי שֶׁאָמַר פֶּה "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" הוּא "אֲשֶׁר" יֹאמַר גַּם בְּעֵתִיד "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ".

אשר אהיה – הזכות העומדת לישראל אחר שיקבלו את התורה

רש"י נזקק לפירוש שכן הוא נמשך אחר דבריו האחרונים לפסוק יב למעלה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ, וְזֶה שֶׁתְּצַלִּיחַ בְּשִׁלְחוֹתְךָ ('כִּי' = כֹּאשֶׁר יִתְבָּרַר שֶׁאֹנְכִי שְׁלַחְתִּיךָ וְהַצַּלַחְתִּי דְרַכְךָ) לִפְנֵי הָאוֹת עַל הַבְּטָחָה אַחֲרֵית שֶׁאֵין מִבְּטִיחַךְ, שֶׁכִּשְׁתּוֹצִיאֵם ('בְּהוֹצִיאָךְ אֶת הָעָם') מִמִּצְרָיִם תִּעֲבְדוּן אוֹתִי ('אֶת הָאֱלֹהִים') עַל הָהָר הַזֶּה, שֶׁתְּקַבְּלוּ הַתּוֹרָה עֲלֵינוּ וְהִיא הַזְכוּת הַעוֹמֶדֶת לְיִשְׂרָאֵל". לִפְיָכֶךָ, "תִּעֲבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" הִיא הַבְּטָחָה שֶׁאֵין יִצְטָרֵךְ שׁוּב הָעָם שִׁיִּצֵּא מִמִּצְרַיִם לְזִכְרוֹת, הֵינּוּ "בְּשִׁעְבֹּד שֶׁאֵין מַלְכוּת", תַּעֲמוּד לוֹ קְבִלַת הַתּוֹרָה. בְּשֵׁם "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" נִעֲוָצָה אִפּוֹא אוֹתָהּ בְּשׁוּרָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁכִּבֵּר הַתְּבַשֵּׁר מִשֶּׁה: כְּמוֹ שֶׁ"אֶהְיֶה" עִמָּם בְּגִאוּלָּה זֶה שֶׁבְּעִבּוּרָה "אֹנְכִי שְׁלַחְתִּיךָ", כֵּן "אֶהְיֶה" עִמָּם לְעוֹלָם מֵאַחֵר שֶׁיִּקְבְּלוּ תּוֹרָתִי "עַל הָהָר הַזֶּה".

אהיה אשר אהיה – בתבנית "וְחִנַּנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן"

"וְחִנַּנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן וְרַחֲמֹתַי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם" (להלן לג, יט) הוא תשובה לשאלה "מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו" (ברכות ז, א), וכמוהו מן הסתם "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" הדומה במבנה ובתוכן. "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" עונה על "מָה שְׁמוֹ" (לעיל ג, יג), וכך "וְחִנַּנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן" רצוף אל "וְקָרָאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ" (להלן לג, יט).

המעבר מלשון מדבר ללשון נסתר בשם הוי"

מוסכם מן הקדמונים ש"אֶהְיֶה" הוא שם הויה בגוף ראשון. קודם "כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם" (לעיל ג, יד), ושוב, "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה'... שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם" (להלן ג, טו). התמורה מסמנת שמשה הוא נביא ראשון להשתלח וזו נבואה ראשונה לאחרים. עד כה נודע אלוקים אל יחידים כנוכח, אך מעתה ידבר אל כל עמו בפי נביאיו שיזכירוהו כנסתר.

הוי"ה ואהיה – פעלים יוצאים בהוראת המהווה את הכל

אם מותר להוסיף הצעה אל דרישת השם העלום, שמא "אהיה" ושם הוי"ה נגזרים מפעלים יוצאים, כעין אֶחָיָה ו-יִחְיָה. הקדוש ברוך הוא, הוא המהווה והמחיה. ואולי הווייה היא היא חיים ונשמה באף, שכן בערבית 'להיות' משמע 'לנשוב'. ושמא שורש ה"ה המשמש במקראות כגון "הִנֵּה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ... דִּבֶּר כְּבֹד מְאֹד" (להלן ט, ג) או "מְדַבֵּר הָוֹת" (תהלים צא, ג), אף הוא מובנו מלשון נשיבה, של רוח רעה. "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" יהיה אפוא המחיה את שיחיה, ממחשבותיו שלו, "ואף על פי שאינו כדאי" (לשון רש"י לברכות שם ד"ה את אשר אחון); "אֲנִי אֲמִית וְאֶחָיָה, מְחַצְתִּי וְאֲנִי אֶרְפָּא" (דברים לב, לט). "וְאֶרְדֵּי לְהַצִּילוֹ" (לעיל ג, ח) את ישראל; "וְאֵין מִיָּדִי מִצִּיל" (דברים שם) את מצרים.

ה' צבאות – המהווה ומחיה את הצבאות

כפי שמעירים ראב"ע ואחרים, הוי"ה הוא שם עצם פרטי ולכן לא יינטה או ייסמך. חורג יחיד הוא הניב "ה' צְבָאוֹת". כהשערה בעלמא, שמא "צְבָאוֹת" אינו סומך של "ה'" אלא מושא לו, מצטרף אל צורה מוארכת של שמו. "ה' צְבָאוֹת" הוא המהווה והמחיה כל אשר בשמיים ובארץ. ועיין שבועות לה, ב.